

A betű elvetése

Tótfalusi Kis Miklós majd csuda vala a bölc Belgiumban, e tudatlan Erdély pedig csífort űze a megbecsülhetetlen emberen – hajtja meg a tisztelgés zászlaját félszáz évvel a méltatlan végre kárhoztatott tudós erdélyi nyomdász és betűmetsző halálát követően a csípős anekdotáiról elhíresült Hermányi Dienes József. E kései babérokoszorú azonban már mit sem enyhíthetett a kortársi értetlenség, irigység, ostobaság és rosszindulat ejtette sebek fájdalmán: a testileg-lelkileg megkínzott, összeroppantott, anyagilag tönkretett, mentesége visszavonására és ellenfelei megkövetésére kényszerített világhírű betűművész és mesterember, *Erdély féniksze* úgy szállt koporsóba, hogy aligha békél meg az őt körülvevő állapotokkal. Sirját is azok állták körül, azok mondtak felette búcsúztatót, akik kiüldözték őt e világból. Még holtában

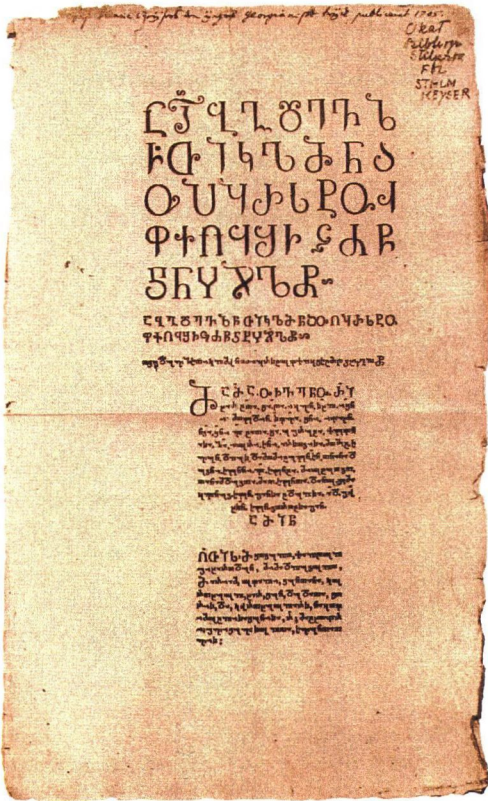
sem kaphatott méltó elégtételt az elszenvedett megaláztatásokért: gondos kezek megcsönkítetták a nagyenyedi professzor jó barát, Enyedi István halotti beszédét. Minden fennmaradt példányból kitépték azokat az oldalakat, amelyeken valószínűleg az elhunyt magasztaltatott, a kor- és kartársak raja pedig elmarasztaltatott a vele való bánásmóddért.

Vajon mik lehetnek Tótfalusi Kis Miklós tragédiájának valódi okai? Miért kellett ennek a Hollandiában ritka nagy becsben tartott, Európa határain túl is ismert betűmetsző – akinek amszterdami szállására egy-egy munkája végeztével talicskával tolták a pénzt a megrendelők – találatának itthon elvesződnie, s neki belerokkannia eszményei megvalósíthatatlanságába?

Az összeütközés és a bukás törvényszerű volt? A zseni és az őt meg nem értő környezet örök ellentéte? A magyar ugar? A már-már Kohlhaas Mihály-i makacs ragaszkodás vélt vagy valós igazához?

Ez is, az is. És még sok minden. De a szálak nehezen fejthetők szét – társadalmi és egyéni konfliktusok, gazdasági érdekkellentétek és jellemhibák egyaránt előszámálhatóak az okok között. Mert tagadhatatlan ugyan, hogy a nyugati polgárság eszméit és életformáját elsajátító *szegénylegényt* a hanyatló Erdély és az erősödő Habsburg-hatalom súlyosbította feudális viszonyok fojtogatták. Az is vitathatatlan, hogy amint gyászbeszédében is kiemelik: „*Sokat ártott neki az az igyekezeti, mellyel e mostani világot akarta maga értelméhez s életének módjához szabni inkább, mintsem annak állapatajához s rendihez magát alkalmaztatni.*” Vagyis nem hódolt be fel-

tétel nélküli megadással a kapzsi gubernátor Bánffy Györgynek s a féltékeny kolozsvári egyházi és városi vezetők ásatag nemesi-rendi szemléletű konzervatívizmusának. Erdélyi *Pató Pál*okként rettegve minden újtástól azt *lobbantották* szemére, hogy hollandiai pontosságról „*álmodozok ebben a hazában, holott ennek jobb csak úgy maradni, amint eddig volt; amivel – úgymond – a mi atyáink megérték, nem szükség nekünk tovább iparkodnunk*”. De az is csíphette egyháza irányítóinak szemét, hogy határtalan önfeláldozásával e *hitvány vasműves, Ötvös Demeter, Rézműves Sándor* – ahogy ellenfelei gúnyolták az akadémiai végzettsége ellenére kétkézi mesterségében megmaradót, aki azzal bosszantotta őket, hogy jó papok és professzorok akadnak e hazában, de olyan kézműves, mint ő, sem Erdélyben, sem Európában, de még a világon sem található – egyedül megtette, amire egy ország nem volt képes, egyháztól, fejedelmestől. Saját költségén kijavíttatta és kinyomtatta a Bibliát, zsoldároscopyvet, újtestamentumot, ábécéskönyvet adott a hívek kezébe. Mindezt tette pedig azért, hogy a művelődés és fejlődés alapjait megvesse: közkinccsé tegye az olvasást, olcsó könyvekkel bővítse a hazát. Kultúrában kiváltságos uraiméknak ez sem tetszhetett igazán... Aminthogy az is sértette hiúságukat, ha a nemszertem „*tudós tipográfus*” belejavított műveikbe, kigyomlálván a bennük maradt hibákat, tévedéseket. Köszönet vagy szemérmes hallgatás helyett sértődött szemrehányás, fensőséges elutasítás volt a hála. Hogy jön ahhoz egy hitvány rézműves, hogy illetéktelen kézzel a tudós elmeműhöz nyúljon?! S még hogy ő szabná meg a helyesírás új szabályait? A zsoldárral szólva: Ha-ha-ha! Rádadásul még a templomban is odatolakszik a papoknak fenntartott helyre. Hogy ő is akadémiaiát végzett külső országokban, s egyházi nyomdászként papi személyi kiváltságaival bír? Ugyan, *Rézműves Sándor* kullogjon szépen kijelölt helyére, a szurtos vargák és az italos céhlegények közé!

Tótfalusi híres grúz betűi

Csoda-e, ha mindeme sértés arra ösztökélte, hogy ártatlanságát, igazságát, jobbító szándékát – önmagát védelmező iratban, maga mentségében tárja a látszattal bűbelődő világ elé? Hogy névvel-címmel megidézze ellenségeit, visszautasítsa bántó rágalmaikat?

Meg is lett az eredménye! Ez lett számára a vég kezdete.

De e bukását előidéző végső ok mellett nem hallgathatunk tragédiájának még egy fontos, ám kevésbé számon tartott okáról sem.

Mint mindig, ezúttal is: keresd a nőt! Mert több mint bizonyos, hogy Tótfalusi sorsának alakulásában, végül, de nem utolsósorban, a nő irigysége – ne feledjük, a nyomdász negyvenéves, menyasszonya legfeljebb tizenhat lehetett az esküvőkor – öltözéke kihívta ellenük a polgárasszonyok s papnék ellenszenvét. Különösképpen a főellenség, Szathmári Pap János hitvese – nomen est omen: *Villás Sára* – túrte nehezen az ifjú Tótfalusiné cifra öltözetét, mert neki, a papnénak zsinati végzés tiltotta a piperés viseletet, a táncot, a „*fecsiség*”-et, „*Ennek a felesége köntösös vala, de Tótfalusiné tászlisabb, mert a pénz férjének a házához foly vala bé*” – jelzi az ellenségeskedés gyökerét Hermányi Dienes József.

Mind a tászli – csipkés gallér –, mind a finom tafota ruha, mind a muntli – se lyem vállkendő –, s főleg a pénz ingerelhette Kolozsvár női közönségét, mely érzést még fokozhatta a fiatal nyomdászné, Székely Mária nem leplezett nemesi öntudata is. E talán hivalkodó viselkedésével nemcsak a közízlést sértette, hanem példát mutatott férjének az önértékelésre is: „*Hogy pedig ő rendit a nemesasszonyokkal megtartotta, igen jól cselekedte, bár én is úgy cselekedtem volna s nem löttem volna – tudom – az emberek előtt ilyen káros vilitasban*” (lekicsinylésben) – ismeri el Tótfalusi fájdalommal.

Nem kétséges, hogy amint a fakó köntösű papné tüzelte élete párját a piperés-cifra ruházatú mesterné ellen, ugyanúgy buzdította rangjához-tehetségéhez illő tartásra férjét a nemes ifi-

asszony, amiből – talán nem csak a kortársak szemében – kevélység, rártartiság kerekedhetett. Ezzel is tetézve azt a bűnlajstromot – hiúság, fölös öntudat, anyagiasság, makacsság, gazdálkodás a tanítványok nevelése helyett –, amelyet a nevéhez illően mokány termetű, „*fekete és gondolkodó komor ember*” szemére lobbantottak, s amellyel „*cirmolták*” szolgatársai-feletteseit.

S hogy valóban az asszonnyal gyűlhetett meg az egyházfik baja, fe-

lettébb rossz vélekedéssel lehettek erkölceseiről, arról mi sem árulkodik jobban, mint a férje halálakor elmondott Csepregi Turkovics Mihály-prédikáció dicséret mézében burkolt epeüzű bírálata: „*Mi felőled ez előtt alig hittük volna ezt a hűséget és unalom nélkül való szolgálatot, amelyet szegény nyomorult Atyánkfia jó Férjed körül végbe vivél egynehány esztendő alatt...*”

*Bús szívünk ismételi nem szűnő zokogását,
Sodró kínjaimon csónakom elragadott.
Mert a szörnyű halálnak börtöne tartja bezárva
Azt, ki csodás iparunk művét adta nekünk.
Ő indított el legelőször az életem útján.
S nyomdoka tárta élém választott utamat.
Mint tanulónak megmagyarázta a nyomda alapját,
Hogy bírnám a betűk elemi ismeretét.
Aki azért vezetett szent kútfőhöz legelőször,
Hogy a segéd szava majd tartsa örökre meg őt:
Ó, hogy idézzem a mestert, kit megtört a halálkín,
S aki sok égi között boldogan él ezután.
Krisztus urunké volt győzelme, övé a halála,
S néki hozsannázik ott fenn szüntelenül.*

Miskolczi Csulyak Ferenc eredetileg latin nyelven írt verse

Tótfalusi Kis Miklós síremléke